

Írta: Domszky András – Büki Péter

HELYZETJELENTÉS AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS DIÁKOTTHONOKRÓL (TÖBBCÉLÚ KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK)

Az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet (május elsejétől jogutódja, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet) Szakellátási Osztálya 2000 májusában adat- és problémagyűjtést végzett az általános iskola és diákotthonok körében, hogy az így kapott információkon keresztül is vizsgálhassa ezen intézmények gyermekvédelmi szempontú átalakulását, megfogalmazza módszertani észrevételeit.

Mint ismert, a többcélú közoktatási intézmények az 1997. február 25-27-i zánkai, Gyermekvédelem a gyógypedagógiában című konferencia állásfoglalása alapján kerültek a Gyermekvédelmi törvény hatálya alá.

Az adatgyűjtésünk során 66 általános iskola és diákotthon aktuális állapotáról kaptunk információt. A 66 intézményből 20 kastélyépületben, 20 korábban más célra használt épületben (pl. vadászház, népiskola járási hivatal, idős papok otthona, szülőotthon, laktanya stb.), 26 pedig erre a célra épült intézményben működik (három esetben jelezték, hogy a korábban épült – kastély vagy egyéb – épület mellé e célra külön épületet emeltek). Az e célra épült intézmények kora is árulkodó. Hét intézmény épült a második világháború előtt, közülük négy 1902-1903-ban, egy pedig 1802-ben. Csupán egy épült az adatgyűjtés szerint 1957-ben, tizennégy 1970 és 1989 között. Négy intézmény épült az elmúlt évtizedben. Ezek az adatok érzékeltetik, mennyire elmaradott a többcélú, fogyatékosokat oktató és nevelő intézmények telepítése (például a kaszárnyaszerű kastélyotthonok 2000 elején a gyermekvédelmi szakellátás „hagyományos” területén már csak elvétve működtek). Ez sérti az ott élő gyermekek és fiatal felnőttek esélyegyenlőségét.

A 66 intézményben mintegy 2500 gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermek él. Közülük 1670-en átmeneti neveltek, 380-an tartós neveltek, és ugyancsak 400 az utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőtt. Mintegy 100 gyermeket jelöltek ideiglenes hatályú elhelyeztként vagy intézeti neveltként(l).

Az életkor szerinti megoszlásban szereplő adatok tájékoztató jellegűek, mert a beérkező válaszokból nem lehetett a korcsoportokat pontosan meghatározni.

0-3 éves – 3 fő
4-6 éves – 55
7-9 éves – 225
10-12 éves – 440
13-15 éves – 710
16-18 éves – 700
19-24 éves – 400

Ebből a megoszlásból (annak ellenére, hogy csak tájékoztató jellegű) leolvasható az a trend, hogy a többcélú közoktatási intézmények gyermekvédelmi részlege még nem felel meg a gyermekvédelmi szakellátás egyik fontos követelményének: a széles korhatárú ellátásnak. A hét év körüli ugrás magyarázható azzal, hogy a fogyatékosok (különösen a tanulásban akadályozottság) ekkor derülnek ki. Aggályos a fiatal felnőttek ellátása. Mint az leolvasható, nagy mértékű létszámcsökkenés következik be a 18. életév betöltését követően.

A személyes beszélgetések, valamint az adatgyűjtés is arra enged következtetni, hogy az utógondozói ellátásra a többcélú közoktatási intézmények nincsenek felkészülve.

A gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermekek és fiatal felnőttek elhelyezési módja az általános iskola és diákotthonokban: (Természetesen egy-egy intézményben több módon is elhelyezhetik a növendékeket, ezért ha összeszámoljuk a lenti adatokat, több intézményt kapunk, mint 66.)

- 40 intézményben a diákotthoni hálóban közösen nevelik őket;
- 6 intézményben a diákotthonban, de külön hálóban;
- 13 intézményben a diákotthonon belül kialakított lakóegységekben;
- 14 intézmény rendelkezik különálló lakásotthonokkal is;
- 13 intézmény talált „egyéb” megoldást is az elhelyezésre.

Az elhelyezési módozatokból kitűnik, hogy májusig az intézmények közel felében vagy meg sem kezdődött a gyermekvédelmi szempontú átalakulás, vagy pedig a folyamat elején tartottak még.

A szöveges válaszok alapján, illetve az egyes intézménylátogatások során azt tapasztaltuk, hogy a többcélú közoktatási intézményekben (általános iskola és diákotthonok) a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermekek elhelyezési körülményei nem megfelelőek. A személyi feltételek az adatgyűjtés alapján nem tűnnek rossznak, pszichológus 49 intézményben „elérhető” (sajnos csak kilenc intézményben főállású munkatárs). Legjobb az ellátottság a gyermekgyógyász tekintetében: 59 intézményben megoldott a gyermekek orvosi ellátása, csupán két helyről jelezték, hogy nincsen gyermekorvos. Ugyancsak kielégítőnek tekinthető a pszichiáterrel, illetve a neurológussal való ellátottság. Ezekből az adatokból természetesen az ellátás minőségét nem lehet megítélni.

Az intézmények vezetőivel folytatott beszélgetések során világossá vált, hogy az általános iskola és diákotthonok számára a gyermekvédelmi szempontú átalakulás a kompetenciakörök tisztázatlansága miatt, valamint az egyes intézményekben nevelt nem egyszer több mint száz(!) gyermekvédelmi gondoskodásba vett gyermekről és fiatalról való gondoskodás szinte lehetetlen. A munkát nehezíti, hogy a fenntartók az átalakítás ütemezését általában 2002-re tették, vagyis nincsenek meg az átalakuláshoz szükséges kondíciók.

Mindezek ismeretében a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Szakellátási Osztálya egyetértve a szakma képviselőivel úgy látja, hogy célszerűbb lenne a tiszta profilú intézmények létrehozása (gyógypedagógiai centrumok, valamint a gyermekvédelmi ellátottak részére lakásotthoni hálózatok kialakítása).

Gyakorlatilag ez az igény fogalmazódott meg a 2000. május 31. – június 2. között megrendezett VII. Országos Gyermekvédelmi Konferencia, „Diákotthonok átalakulása, szakemberképzés” című szekciójának ülésén is. A szekcióülést követően elkészült írásos összefoglaló dokumentum a következő:

A 2000. évi, Székesfehérváron megrendezett Országos Gyermekvédelmi Konferencia, „Diákotthonok átalakulása, szakemberképzés” című szekciójában a jelenlévő szakemberek, a szakmai-érdekvédelmi szervezetek, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, valamint a Szociális és Családügyi Minisztérium képviselői egyhangúan megállapodtak abban, hogy a gyógypedagógusok képzésébe integrálni szükséges az átalakuló gyermekvédelem módszertani változásait, hogy a végzett gyógypedagógusok a szükséges kompetenciákkal rendelkezzenek a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló növendékek ellátásában is. Ennek érdekében

szülessék megállapodás az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar és a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet között.

Az 1997. február 25-27-ei, „Gyermekvédelem a gyógypedagógiában” című zánkai gyógypedagógus konferencia indítványa nyomán a Gyermekvédelmi törvény hatálya kiterjed a bentlakásos gyógypedagógiai intézményekben elhelyezett gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló növendékekre is. A Gyvt. 156. §-a értelmében a nevelési-oktatási intézménynek, ha legalább tizenöt gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermeket lát el, át kell alakulnia többcélú intézménnyé, s ha ott a Gyvt. szerinti otthont nyújtó ellátás nem biztosítható, a kollégiumi, diákotthoni ellátás fenntartása mellett gondoskodni kell a gyermek nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban történő elhelyezéséről.

A megvalósítás azonban lassan halad, a megyei gyermekvédelmi koncepciókban a bentlakásos gyógypedagógiai intézményekben élő gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló növendékek törvénynek megfelelő ellátása az utolsó helyen szerepel, ami sérti az esélyegyenlőséget.

Ugyanakkor az általános iskola és diákotthonok zöme nem a megfelelő épületben működik, rosszak a személyi és a tárgyi feltételek, miközben nagy a zsúfoltság. Nem ritka, hogy egy-egy intézményben 150-200 gyermekéi különböző jogcímenek.

A probléma súlyosságára hívta fel a figyelmet a 2000. február 3-ai nyírbátori tragédia. Ez megerősítette a szakma képviselőit és az érdekvédelmi szervezeteket abban, hogy az intézményeket „tisztá profilúvá” kell tenni, ennek a meggyőződésüknek adtak hangot Székesfehérváron is.

Az esélyegyenlőség biztosítása szociális kérdés. A fogyatékkal élők esetében ennek a szociális kérdésnek a megoldása lehetetlen a gyógypedagógiai szaktudás nélkül, és viszont: önmagában a gyógypedagógiai szaktudás sem érvényesülhet a szociális ellátások elveinek és módszereinek ismerete nélkül (mivel azokat nem tartalmazza).

Ha az esélyegyenlőség szociális kérdés, akkor a szociális ellátások rendszerébe illeszteni kell vele foglalkozni. A gyermekvédelmet az 1997. évi XXXI. törvény a szociális ellátások rendszeréhez kapcsolja, így elvben azoknak a gyermekeknek és fiataloknak, akik gyermekvédelmi gondoskodás alatt állnak, és gyógypedagógiai megsegítést igényelnek, nem a gyógypedagógia (oktatási), hanem a gyermekvédelem (szociális) ellátórendszerén belül kell hozzájutniuk szükségleteik gyógypedagógiai kielégítéséhez. Elhelyezésük és ellátásuk szervezeti feltételeit és követelményeit, valamint helyettesítő gondozásuk tartalmát és módszereit a gyermekvédelem, speciális szükségleteik kielégítését pedig a gyógypedagógia szakmai normái szerint kell megvalósítani.

Azoknak a szakembereknek a képzése, akik a fenti igényeknek megfelelnek, jelenleg hiányzik, illetve csak részleges Magyarországon.

Az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, valamint a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet együttműködését a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyógypedagógiai megsegítést igénylő növendékek ellátása módszertani feltételeinek kidolgozásában kellően indokolja, hogy a gyógypedagógia területén a szakmai-módszertani tanácsadást és koordinációt (a NCSSZI-hez hasonló háttérintézmény hiányában) a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar látja el.

A „Diákotthonok átalakulása, szakemberképzés” című szekció résztvevői az együttműködés lehetséges tartalmát a következőkben fogalmazták meg:

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet dolgozzon ki a fenti célok megvalósításához szükséges gyermekvédelmi gyakorlati tanegységeket (tréning programot).

A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar biztosítsa e gyakorlati tanegységek választhatóságát, kredit értékét és előszakosodáskénti megjelenítését az oklevélben.

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet vállalja a képzéshez szükséges kiadványok megírását, szerkesztését és kiadását, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar pedig használja fel ezeket az említett célok érdekében a képzés során.

Az adatgyűjtés, valamint a szekcióülés tapasztalatait csak megerősítette az október folyamán a gici Sztéhlo Gábor Általános Iskola és Gyermekotthon igazgatójától, Vock Józseftől kapott levél, amelyben az igazgató úr feltárja a többcélú intézmények feladatkör bővüléséből adódó munkajogi, illetve kompetencia-problémákat.

Kérjük a tisztelt kollégákat, hogy az adatgyűjtés és a Konferencia szekcióülése záródokumentumának ismeretében osszák meg velünk elképzeléseiket, problémáikat a többcélú közoktatási intézmények átalakulásával, átalakításával kapcsolatban annak érdekében, hogy az illetékes szaktárcák felé minél hatékonyabban tudjuk ezeknek az intézményeknek az érdekeit képviselni.

Cím: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Szakellátási Osztály 1134 Budapest, Tüzér utca 33-35.